महावप्रो यथा,—
"महीद्यानां महावप्रां तड़ागशतशोभिताम्।
प्राकारगृहसम्बाधामिन्द्रस्येवामरावतीम्॥"
महान् वप्रो यस्याः।
"प्राकाराधारभूता क्षत्रिमोच्छ्रिता भूमि-
र्व्यप्रसंज्ञा॥"
इति विष्णुपुराणे ५ अंशे २३ अध्याये॥ *॥
वपति बीजमत्र। क्षेत्र इति भाषा। तत्पर्य्यायः। केदारः २ क्षेत्रम् ३। इत्यमरभरतौ॥ निष्कुटः ४ वनजम् ५ वाजिका ६ पाटीरः ७। इति जटाधरः॥ (यथा, वृहत्संहितायाम्। १६।१६।
"शालीक्षुमत्यपि धरा धरणीधराभ-
धाराधरोज्झितपयः परिपूर्णवप्रा॥")
रेणुः। तटः। इति मेदिनीकरहेमचन्द्रौ॥ (यथा, किराते। ७।११।
"तत् पूर्व्वं प्रतिविदधे सुरापगाया
वप्रान्तस्खलितविवर्त्तनं पयोभिः॥"
पर्व्वतसानुः। यथा, किराते। ५। ३६।
"नानारत्नज्योतिषां सन्निपातै-
श्चन्द्रेश्चन्द्रः सानुवप्रान्तरेषु॥")
वप्रं, क्ली, (वप्+"दृधिवपिभ्यां रन्।" उणा० २।२७। इति रन्) शीसकम्। इति हेमचन्द्रः। ४। ४६॥ (तथास्य पर्य्यायान्तरम्।
"शीसं वप्रञ्च वप्रञ्च योगेष्टं नागनामकम्॥"
इति भावप्रकाशस्य पूर्व्वखण्डे प्रथमे भागे॥)
वप्रः, पुं, (वपति बीजमिति। वप्+रन्।) तातः। इति मेदिनी। रे, ८२॥ प्राकारः। इति विश्वः॥ प्रजापतिः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥
वप्रा, स्त्री, (वप्+रन्। टाप्।) मञ्जिष्ठा। इति राजनिर्घण्टः॥ (विवरणमस्या मञ्जिष्ठाशब्दे ज्ञातव्यम्॥)
वप्रिः, पुं, (वपति बीजमत्र। वप्+"वङ्क्राद्यच।" उणा० ४। ६६। इति क्रिन्प्रत्ययेन साधुः।) क्षेत्रम्। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥ दुर्गतिः। समदः। इति संक्षिप्तसारोणादिवृत्तिः॥
वप्री, स्त्री, (वप्री+पृषोदरादित्वात् साधुः।) वल्मीकः। इति हलायुधः॥
वबः, पुं, एकादशकरणान्तर्गतप्रथमकरणम्। अस्याधिपतिरिन्द्रः। तत्र विहितानि यथा,—
"पौष्टिकस्थिरशुभानि वबाख्ये।"
इति ज्योतिस्तत्त्वम्॥
अत्र जातफलम्।
"वबाभिधाने जननं हि यस्य
शूरोऽतिधीरो मनुजः कृती स्यात्।
पद्मालया तन्निलये निवासं
करोति नित्यं सुविचक्षणः स्यात्॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः॥
दाक्षिणात्यमते अस्य शब्दस्य प्रथमवकारः पवर्गीयः शेषवकारोऽन्तःस्थः॥

वम्, गत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) वकारादिः। औष्ठ्यवर्गचतुर्थीपद्यः। वम्यति। इति दुर्गादासः॥
वम्, य, (उ+अ+म्।) शिवपूजान्ते कपोलवाद्यविशेषः। तत्तु उकाराकारमकारात्मकं शिवप्रणवस्वरूपम्। यथा,—
"डिम् डिम् डिम् डिम् डिडिम् डिम् डिडिमरु-
डमरुं वादयन् सूक्ष्मनादं
वम् वम् वम् वम् ववम् वम् भ्रमितदृशिशिरा-
लालमानेन शृङ्गम्।
कर्पूरासिक्तभस्मापटितपटुजटाजम्बिरद्राक्ष-
माली
मायायोगी दशास्यो रघुरमणपुरः प्राङ्गणे
प्राङ्गणासीत्॥"
इति रामलीलाद्भुतकाव्यम्॥ *॥
वरुणबीजम्। यथा। नासापुटौ धृत्वा वमिति वरुणबीजस्य चतुःषष्टिवारजपेन कुम्भकं कृत्वा तस्मात् ललाटस्थचन्द्रान्तर्गलितसुधया माटकावर्णालिकया समस्तं देहं विरचय्य लमिति पृथ्वीबीजस्य द्वाविंशद्वारजपेन देहं सुदृढं विचिन्त्य दक्षिणेन वायुं रेचयेत्। इति भूतशुद्धिप्रकरणे तन्त्रसारः॥
वम, य, उ, टु, उद्गिरि। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट्।) वकारादिः। य, वेमतुः वेमतुः। अन्ये तु ततकार्य्यविधायकसूत्रे फलादौ चेमं न पठन्ति वेमुश्च केचिद्वुधिरमित्यादिसाधनाय ततसूत्रे दन्त्यवकारादिवर्ज्जनस्यानित्यतां स्वीकुर्व्वन्ति। केचित् 'पुनर्व्वर्य्यवकारादिधात्वन्तरमध्यस्ति इति प्रलपन्ति। उ, वामः वमः। उ, वमित्वा वान्त्वा। टु, वमथुः। उद्गिरि वान्तौ। वमति अन्नमजीर्णवान्। अमन्तत्वेऽपि नौ व्यवकल इत्यादिना केवलस्य हस्वविकल्पनात् सोपसर्गस्य नित्यं ह्रस्वः। वमयति वामयति प्रवमयति। इति दुर्गादासः॥
वमः, पुं स्त्री, वमनम्। इति वमधातोरप्प्रत्ययेन निष्पन्नम्। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥
वमथुः, पुं, (वमनमिति। वम्+"इतोऽथुच्।" ३।३।८८। इति अथुच्।) वमिः। (यथा, सुश्रुते उत्तरतन्त्रे ४५ अध्यायः।
"दौर्ब्बल्यश्वासकासज्वरवमथुमदाः पाण्डुता-
दाहमूर्च्छाः॥")
हस्तिशुण्डनिर्गतजलकणा। तत्पर्य्यायः। करप्रीकरः २। इत्यमरः। २। ६। ५५॥ (यथा, नैषधे। १६। ६।
"रजनिवमथुपालेयाम्भः कणक्रमसंभृतैः
कुशकिशलयस्याक्षैरग्रेशयैरुदबिन्दुभिः॥")
वमनं, क्ली, (वम्+भावे ल्युट्।) छर्द्दनम्। (यथा, सुश्रुते। १।१२।
"मधुराम्लौ रसौ वापि वमनाय प्रदापयेत्॥"
वमनद्रव्यमपि। यथा, कथासरित्सागरे। ६४।१७।
"स दत्त्वा वमनं छर्द्दात् स्तकल्पमजी-
वयत्॥")
अर्द्दनम्। इति मेदिनी। ने, १२३॥ आहुतिः। इति विश्वः॥ (आहरणम्। यथा, रघुः। १५।२६।
"या सौराज्यप्रकाशाभिर्वभौ पौरविभूतिभिः।
स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्स्नेवोपनिवेशिता॥"*॥
अथ वमनकल्पीयविधिः।
"वमने मदनं श्रेष्ठं त्रिवृन्मूलं विरेचने।
नित्यमन्यस्य तु व्याधिं विशेषेण विशिष्टता॥
फलानि तानि पाण्डूनि न चातिहरितान्यपि।
आदायाद्रि प्रशस्तेन मध्ये शीतवसन्तयोः॥
प्रदध्य कुशसुत्तोयां चिप्त्वा वह्नौ प्रतापयेत्।
गोमयेनानुसुत्तोयीं धान्यमध्ये निधापयेत्॥
मृदुभूतानि मध्यिष्टगन्धानि कुशवेष्टनात्।
निष्कृष्य निर्गतेऽहाने शोषयेत्तान्यथातपे॥
तेषां ततः सुशुष्काणामुद्धृत्य फलपिण्डीः।
दधिमध्वाज्यपललैर्दत्त्वा शोषयेत् पुनः॥
ततः सुगुप्तं संस्थाप्य कार्य्यकाले प्रयोजयेत्।
अथादाय ततो मात्रां जर्ज्जरीकृत्य वासयेत्॥
शर्व्वरीं मधुयष्ट्या वा कोविदारस्य वा जले।
कर्चुदारस्य विल्वस्य वा नीपस्य विदुलस्य वा॥
शणपुष्प्याः सदा पुष्प्याः प्रत्यक्पुष्प्यादकेऽथवा।
ततः पिबेत् कषायं तं प्रातर्मुदितगालितम्॥
सूत्रोदितेन विधिना साधु तेन तथा वमेत्।
शैशुज्वरप्रतिश्यायगुल्मान्तर्व्विद्रधीश्च॥"
"पित्ते कफस्थानगते शीतूतादिजलेन तत्।
हृद्दाहेऽधोऽवपित्ते च क्षीरं ततपिण्डीघृतम्॥
क्षीरेयीं वा कफच्छर्द्दिप्रसेकतमकेषु च।
दध्युत्तरं वा दधि वा ततसुतक्षीरसम्भवम्॥
फलादिक्वाथकल्काभ्यां सिद्धं तत् सिद्धदुग्धजम्।
सर्पिः कफाभिभूतेऽग्नौ शुष्यद्देहे च वा मतम्॥"
"वत्सकादिप्रतीवापः कषायः फलमञ्जनः।
निम्बार्काण्यतरक्वाथसमायुक्तो नियच्छति॥
वङ्गमूलानपि व्याधीन् सर्व्वान् सन्तर्पणोद्भवान्।
वाटपुष्पफलश्रेष्ठचूर्णैर्माल्यं सुरूचितम्॥
वमेन्मद्यं वसादीनां छर्द्दो जिघ्रन् सुखं सुखी॥"
"इत्थाकुर्व्वमने शस्तः प्रताम्यति च मानवे।
फलपुष्पविहीनस्य प्रवालैस्तस्य साधितम्।
पित्तश्लेष्मज्वरे क्षीरं पित्तोद्रिक्ते प्रयोजयेत्॥"
"सक्तुभिर्व्वा पिबेन्मद्यं तुम्बीस्वरसभावितैः।
कफोद्भवे ज्वरे कासे गलरोगेष्वरोचके॥
गुल्मे ज्वरे प्रसक्ते च कल्कं मांसरसैः पिबेत्।
नरः साधु वमत्येवं न च दौर्ब्बल्यमश्नुते॥"
"जीवकर्षभकौवीरा कपिकच्छूः शतावरी।
काकोलीश्रावणी मेदा महामेदा मधूलिका॥
तद्रसोभिः पृथग्लेहा धामार्गवरजोऽन्विताः।
कासे हृदयदाहे च शस्ता मधुसिताप्लुताः॥"
"सर्षपाणां मधूकानां तोयेन लवणस्य वा।
पाययेत् कौटजं बीजं युक्तं क्षीरयाथवा॥